

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 18

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 18

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2016

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Ona Aleknavičienė

Biblijos frazeologizmai Jokūbo Brodovskio rankraštyje

Litauische Sprichwörter und Rätsel ○ 9

Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė

Johannas Jacobas Quandtas tikrai mokėjo lietuviškai ○ 47

Philip Kraut

Jacob Grimm und die litauische Sprache –

II. *Etymologische Forschung im Deutschen Wörterbuch* ○ 89

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Istorijos žemaitiškos* (1828–1834)

rašybos lūžiai: diakritikai, geminatos, digrafai ○ 135

Mindaugas Šinkūnas

Kristus, Krystus, Christus, Chrystus ar *Cristus*?

Vardo rašybos raida XVI–XIX amžiaus raštuose ○ 185

Daiva Sinkevičiūtė

Lietuvių dvikamienių vardų trumpinių kilmės asmenvardžiai

ir jų kamienų užrašymo ypatybės Vilniaus naujųjų miestiečių

ir laiduotojų 1661–1795 metų sąrašė ○ 221

Reda Griškaitė

„Kasdienybės rašymas“ kaip provincijos intelektualų kūrybinės raiškos ženklas

(Šiaurių dvaro savininko Teodoro Narbuto pavyzdys) ○ 255

Tamara Bairašauskaitė

Bajorų žemvaldžių ekonominės ir socialinės minties trajektorijos:

rašytinis Antano Medekšos palikimas ○ 303

Giedrius Subačius, Pēteris Vanags

Žodis *valstybē* – Simono Daukanto pasiskolintas latvizmas ○ 337

Recenzijos (Reviews)

Birutė Kabašinskaitė

Recenzuojama: *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* 1–3, 2015 ○ 375

Aurelija Tamošiūnaitė

Recenzuojama: Gijsbert Rutten, Marijke J. van der Wal, *Letters as Loot. A sociolinguistic approach to seventeenth- and eighteenth-century Dutch*, 2014 o 385

Liucija Citavičiūtė

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė (par.),
Kūdikių prietelius. Skaitinių vadovėlis, 2015 o 397

Jolanta Gelumbeckaitė

Recenzuojama: Bettina Bock, Maria Kozińska (Hrsg.),
Schleichers Erben. 200 Jahre Forschung zum Baltischen und Slawischen, 2014 o 405

Alma Braziūnienė

Recenzuojama: Roma Bončkutė (par.), *Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)*, 2015 o 413

Akvilė Grigoravičiūtė

Recenzuojama: Francesco Zamblera, *Jidiš kalbos žodynelis*, 2015 o 421

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, Audronė Matijošienė,
Vilija Gerulaitienė (par.), *Mažosios Lietuvos lietuviai Kanadoje. Išėjimo Jurgio Kavolio 1891–1940 metų dokumentinis paveldas*, 2015 o 425

Paulius V. Subačius

Recenzuojama: Darius Staliūnas (sud.),
Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje, 2015 o 433

Nijolė Strakauskaitė

Recenzuojama: Vasilijus Safronovas, *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*, 2015 o 443

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Ernesta Kazakėnaitė

Glaustai apie pirmosios Biblijos latvių kalba vertimo istoriją o 451

Ona Aleknavičienė

Gotfrydui Ostermejeriui – 300 metų o 469

Daiva Kardelytė-Grinevičienė, Dalia Kiseliūnaitė

Tarptautinė konferencija, skirta Georgo Wenkerio sakinių vertimams į užsienio kalbas o 479

Regina Venckutė

In memoriam: Algirdas Sabaliauskas (1929–2016) o 483

Alma Braziūnienė
Vilniaus universitetas

Recenzuojama:

*Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko
susirašinėjimas (1948–1955).*

Šaltinio publikacija,
parengė Roma Bončkutė

Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla,
2015, 344 p. ISBN 978-9955-18-862-9

Pirmąkart paėmusi į rankas Romos Bončkutės parengtą leidinį ir žiūrėdama į iš viršelio į skaitytoją žvelgiančius Vaclovą Biržišką ir Petrą Joniką, pamaniau: knygos pavadinime vietoj „susirašinėjimas“ labiau būtų tikę „laiškai“ – ir trumpiau, ir skambiau. Tik kai perskaičiau išsamų įvadinį rengėjos straipsnį (jis identiškas leidinio pavadinimui, tik jame, atvirkščiai, jau ne „susirašinėjimas“, o „laiškai“) supratau: norėta skaitytojui pateikti ne šiaip pavienius dviejų žymių mokslininkų laiškus, septynetą metų rašytus vienas kitam, o atkurti visą nuoseklų ir išsamų šio susirašinėjimo procesą. Norint tą padaryti, teko įdėti nemažai pastangų. Pirmiausia, surasti pačius laiškus.

Publikuojami 123 dviejų įdomių asmenybių laišškai buvo saugoti skirtingose saugyklose, skirtingose šalyse. Biržiškos laišškai Jonikui dabar yra Klaipėdos universiteto bibliotekoje, atkeliavę čia 1995 metais kartu su Kazio Pemkaus asmenine biblioteka ir jo archyvu bei kitais išeivijos kultūros ir meno archyvais. Prasidėjo Joniko laiškų Biržiškai paieškos. Rasti privačiame Biržiškų giminės archyve Los Andžele, JAV. Bončkutės iniciatyva buvo kreiptasi į Mykolo Biržiškos anūką Vytautą Barauską prašant šių laiškų kopijų. Gauti originalai, jie perduoti Klaipėdos universiteto bibliotekai. Vienas Joniko laiškas kartu su visu perduodamu Biržiškų archyvu 2011 metais nukeliavo į Vilniaus universiteto biblioteką. Pradėjusi nuo 2010 metais *Archivum Lithuanicum* paskelbtos išsamios Biržiškos laiškų Jonikui apžvalgos¹, populiarinusi šį

¹ Bončkutė 2010, 353–380.

epistolinį paveldą pranešimuose įvairiose mokslo konferencijose, dabar Bončkutė siūlo skaitytojui pačius laiškus – chronologinį, kiek įmanoma nuoseklų (keli laišškai neišlikę, publikuojama iš juodraščių, mašinraščio kopijų, keli – be datų, įterpti į laiškų seką pagal jų turinį) dviejų mokslo vyrų susirašinėjimą kaip mokslinę dokumentinę šaltinio publikaciją.

Mokslo visuomenės dėmesio epistolikai pastaruoju metu netrūksta. Pirmiausia minėtina pagyrimo verta iniciatyva rinkti ir mokslo tikslais naudoti įvairius asmeninius rankraščius – kuriama *Asmeninės lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazė* (AKdb; www.musulaiskai.lt). Daugelio lietuvių literatūros klasikų laiškų jau paskelbta jų *Raštuose* bei pavienėmis publikacijomis. Galime kalbėti ir apie tam tikrą laiškų skelbimo tradiciją – jau nuo XIX amžiaus pradėtus publikuoti Radvilų, Sapiegų, Jono Karolio Chodkevičiaus, vėliau – Danieliaus Naborovskio, Adomo Naruševičiaus, Ignoto Potockio laiškus, nors, žinoma, šių dienų požiūriu tai nėra dokumentinės kritinės publikacijos². Lietuvos istorikai taip pat atidūs epistolikos žanrui (minėtina Raimondos Ragauskienės ir Aivo Ragausko studija apie Barboros Radvilaitės laiškus Žygimantui Augustui³ ir kt.). Diskutuojama laiškų, kaip specifinio intymiosios raštijos žanro, tipologijos klausimais, dėl korespondencijos prieskyros vienai iš egodokumentikos rūšių⁴ ir kt. Lietuvos nacionalinės bibliografijos duomenų banko paieškoje įvedus žodį „laiškai“ rasime net 726 bibliografines pozicijas. Taigi laiško – subjektyviosios istorijos liudytojo, intymiosios kūrybos formos – fenomenologija vis labiau domina įvairių sričių humanitarus.

Romai Bončkutei jos mokslinių tyrimų raidoje epistolikos problemos taip pat nesvetimos. Įsiminė jos studija apie Sofijos Pšibiliauskienės, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Vydūno laiškus Jurgiui Šauliui⁵, straipsnis *Metuose* apie Sofijos Pšibiliauskienės ir Jurgio Šaulio korespondenciją⁶, Vydūno laiškus⁷.

O kiek mokslo visuomenei pažini Biržiškos ir Joniko epistolika, visų pirma, jos publikacijos? Biržiškos istoriografiją (tyrimų šaltinių – archyvinių, bibliografinių, memuarinių, ikonografinių – ir literatūros) kruopščiai yra suregistravęs Vladas Žukas⁸. Paskelbta ir Biržiškos korespondencijos: Kostas Ostrauskas išseivijoje paskelbė aštuonis Biržiškos laiškus Vincui Krėvei⁹, Jonas Aničas – Biržiškos laiškus Elenai ir Mykolui Deveniams¹⁰, Dalia Striogaitė – tris Biržiškos laiškus Petronėlei Orintaitei¹¹ ir Bončkutė – jau minėtus Biržiškos laiškus Jonikui¹² (ši publikacija ir tapo aptariamo leidinio pagrindu). Jonikui dėmesio iki šiol skirta kur kas mažiau. Regis, be Jono Palionio paskelbtų dviejų Joniko laiškų¹³, daugiau publikuotos jo korespondencijos ir neturime. Tad aptariamas Biržiškos ir Joniko susirašinėjimas – apskritai pirmas tokio pobūdžio veikalas. Pirmasis, gausiais autentiškais laiškais liudijantis priversti-

2 Plačiau apie tai žr. Chorążyczewski, Rosa 2013, 43–44.

3 Ragauskienė, Ragauskas 2001.

4 Plačiau apie tai žr. Pacevičius 2013, 124–126.

5 Bončkutė 2013, 425–472.

6 Bončkutė 2012, 90–103.

7 Bončkutė, Tičkutė 2012, 35–39.

8 Žukas 2012, 17–70.

9 Ostrauskas 1983, 138–147.

10 Aničas 1994, 101–116.

11 Striogaitė 2003, 331–336.

12 Bončkutė 2010.

13 Palionis 2013, 379–383.

nai egzilyje atsidūrusių pokario Lietuvos mokslininkų situaciją; pirmasis, plačiau skaitytojui pristatantis Joniko asmenybę (Biržiška skaitytojų kur kas geriau pažinotas); pirmasis dokumentinis leidimas, kurio tekstologinis objektas – XX amžiaus vidurio, t. y. gana neseni, tekstai.

Leidinio struktūra tradicinė. Jį sudaro „Pratarmė“ (p. 8–10), Romos Bončkutės straipsnis „Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko laišakai (1948–1955)“ (p. 11–30), „Redakcinės pastabos“ (p. 31–33), „Santrumpos ir sutartiniai ženklai“ (p. 34–35), laiškų publikacija (p. 36–311), „Rodyklė / Komentarai“ (p. 312–338), „Šaltiniai ir literatūra“ (p. 339–341), santrauka anglų kalba (p. 342–343).

Pratarmėje leidinio rengėja aptaria idėjos publikuoti laiškus raidą, bet kodėl pasirinkti publikuoti kaip tik šių dviejų mokslo vyrų laišakai, aiškaus atsakymo skaitytojas negauna. Juk Klaipėdos universiteto bibliotekos Pemkaus fonde yra net 65 asmenų archyvai. O ką jau kalbėti apie biržiškianos medžiagą Vilniuje (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, Vilniaus universiteto bibliotekoje, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute ir kt.). Kaip savo įvadiniame straipsnyje mini rengėja, vien Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje yra šimtai Biržiškai adresuotų laiškų, gyvenant egzilyje jam rašė 230 asmenų (p. 12), daugiausia brolis Mykolas (134 laišakai), Aleksandras Ružancovas (119 laiškų), Pranas Čepėnas (119 laiškų), Deveniai (80 laiškų) ir daugelis kitų. Ar šios dvi asmenybės – Biržiška ir Jonikas – labiausiai sudomino *a priori*? Skaitytojui taip pat smalsu, kaip Biržiškos laišakai Jonikui, t. y. Joniko asmeninis archyvas, atsidūrė Pemkaus fonde. Žinome, kad Pemkus buvo kolekcininkas bibliofilas¹⁴, Jonikas ir Pemkus buvo beveik bendraamžiai, abu Amžinybėn iškeliavo tais pačiais 1996 metais. Vargu ar Joniko archyvas buvo rastas „tarp popierinio šlamšto“. Atsakyti į šį klausimą dėl informacijos trūkumo gal dabar ir neįmanoma, bet jis natūralus.

Įvadinis straipsnis išsamus ir įkvėptai parašytas. Justi, jog tyrimo objektas autorei itin įdomus. Su polėkiu pasakojama, kokias išvalgas atveria dviejų mokslininkų susirašinėjimas, kokie asmenybių bruožai išryškėja:

Skelbiami laišakai atskleidžia slapčiausius sielos ir proto užkaborius, apie kuriuos abu vienas kito, kaip žemaitis žemaičio, prašydavo užmiršti, kitiems nesakyti. Šių dviejų iškilių vyrų laišakai – tikros vyriškos draugystės liudininkai: vyriškai išsibarama, vyriškai išsakomos nuoskaudos, vyriškai atsiprašoma (p. 11).

Skirtingi Biržiškos ir Joniko charakteriai, laiškų rašymo maniera yra parankūs lyginti:

Biržiškos laišakai skleidžia dar XIX a. išstobulintą epistolinio žanro tradiciją, bajoro mėgavimąsi rašymu laisvomis nuo darbų valandėlėmis, tuo tarpu Jonikas rašo iš būtiny-

¹⁴ Pemkus yra pasakojęs: „[Jonas Puzinas] su pažindino su kitais knygų mėgėjais, kartu važinėjom po valstijas po pažįstamus ieškodami senienu. Ropšdavomės į palėpes,

rausdavomės tarp popierinio šlamšto ir at-rasdavome vertingų knygų.“ Cituojama iš: Steponavičiūtė 2002, 222.

bės, nes turi užsidirbti duoną, užsitikrinti saugesnį rytojų. Nors ir nestipriai, bet visuose laiškuose galima justi dvi skirtingas – bajorišką ir valstietišką – laikysenas (p. 13).

Kruopščiai aptariami formalieji abiejų korespondentų laiškų bruožai: popierius, rašymo priemonės (Biržiška rašė mašinėle, Jonikas – daugiausia ranka), laiškų pradžios ir pabaigos formulės, susirašinėjimo dažnis ir kt. Plačiai nagrinėjamas laiškų turinys: Biržiškos pastabos Joniko tyrinėjimams, Lituanistikos instituto steigimo istorija, lituanistinės literatūros paieškos, *Aleksandrynas*, *Lietuvių enciklopedijos* leidybos peripetijos, asmeninės nepritapimo naujoje JAV bendruomenėje jausenos ir kt. Straipsnis baigiamas tokiu apibendrinimu:

Laiškams nebūdinga distancija, juose daug nuoširdumo, žmoniškumo, todėl susirašinėjimo dalyviai atsiskleidžia dar nežinomomis vidinio pasaulio pusėmis (p. 29–30).

Laiškuose veriasi skaudžios pabėgėlių patirtys. Vis dar gyva viltis, kad greitai bus grįžtama Lietuvon (iš Joniko laiško: „Tad tuo tarpu iki pasimatymo JAV, kad ir vingiuotame kelyje, per šį kraštą einančiame, tikėsime, į tėviškę“, p. 43; Biržiška: „Tiems, kas grįš kada nors į Lietuvą“, p. 95 ir kt.). Biržiška 1949 metais skolina Jonikui Konstantino Sirvydo žodyną, bet prigrasina:

Mano tik viena sąlyga – Lietuvon sugrįžęs atiduosi ją VDU bibliotekai, nes ten kad ir turėjome du ketvirto leidimo egzempliorius, bet abudu buvo defektuoti (p. 56).

Matyti, kaip Biržiška tebegyvena prieškario dvasia: ieškodamas kokios nors jam reikiamos knygos, vis lygina buvusią savo Vytauto Didžiojo universiteto biblioteką su JAV bibliotekomis, žinoma, šių nenaudai („katalogai čia [Kongreso bibliotekoje, – A.B.] tokie painūs, kad kitų knygų ištisomis valandomis teko ieškoti“, p. 125). Kaune gi, savojoje universiteto bibliotekoje, Biržiška buvo įvedęs pavyzdinę tvarką, bet kaip vadovas buvo itin neišrankus savo darbo sąlygoms¹⁵. Laiškuose Jonikui ryški Biržiškos bibliofilo gyslelė – rūpestis dėl paskolintų knygų:

Bendrai su tuo knygų skolinimu čia blogai – vienas tiktai Balys, kada skolina, tuojau panaudojęs gražina. O iš kitiems mano paskolintų apie 10 knygų, tai nė vienas dar negražino, net primenamas, nors kiti jas laiko jau ir ištisus metus. Tuo žvilgsniu aš pats esu sąžiningiausias, nes kokią knygą paskolinęs, tuojau padarau sau išrašus ir knygą gražinu. O čia žmonės nežino, kas tai yra išrašų darymas ir numatydami ir už metų kitų kokį raštą parašyti, ir laiko visas knygas, nei žodžio kitam nerašydami (p. 111).

Perskaitę Joniko ir Biržiškos korespondenciją galime tvirtinti, kad ryškiausi Biržiškos laiškai, Jonikas lieka šešėlyje, anot Genovaitės Raguotienės, „šalia įžymiojo Biržiškos“¹⁶. Joniko laiškai daugiausia dalykiniai, dažniausiai jam prireikia Biržiškos konsultacijų įvairiais mokslo klausimais (Biržiškos atmintis buvo fenomenali), justi

15 Nijolė Lietuvninkaitė yra pasakojusi ir ro-džiusi, kad bibliotekos direktorius Biržiška savo kabinetą buvo įsirengęs tiesiog

saugyklose, atsitvėręs jį tik knygų lentynomis.

16 Raguotienė 2000.

jaunesniojo kolegės pagarba Biržiškos autoritetui. Tiesa, kartais ir Jonikas intymiau atsiveria, pasiguodžia („O man kartais taip sunku vienam, nėra su kuo pasitarti, o daug reikalų nepažįstu, nes Lietuvoje kaip pats žinai tolokai nuo politikos ir politikų laikiausi“, p. 133). Į karštus, impulsyvius Biržiškos laiškus Jonikas atsakinėja itin diplomatiškai, sugeba užglaistyti ginčus, ypač dėl *Lietuvių enciklopedijos* redagavimo ir leidybos peripetijų. Susirašinėjimo pabaigoje išsidrąsina, net, sakytume, išūlokai: 1955 lapkričio 6 d. laiške (du mėnesiai iki Biržiškos mirties) Biržiškai suformuluoja 28 klausimus iš Lietuvos bibliotekininkystės istorijos ir prašo į juos atsakyti. Mat turįs parengti rašto darbą (pradėjęs studijuoti bibliotekininkystę Čikagoje). Ilgas Biržiškos laiškas su atsakymais Jonikui dabar jau turi ir atskirą vertę – kaip Lietuvos bibliotekininkystės istorijos dokumentas (p. 291–302).

Biržiškos laišakai, priešingai, žaižaruoja nevaržoma laisve, jis neieško žodžio kišenėje, rašo drąsiai, kartais kandžiai ar net užgauliai, negailėdamas epitetų visiems nedraugams. Jo ironijos ar net sarkazmo viršūnė – užpildyta Lituaniistikos instituto nario anketa (p. 138). Tai pasityčiojimas iš biurokratizmo. Atsakydamas į pirmąjį klausimą *Pavardė ir vardas*, rašo: „pamečiau ją [pavardę, – A.B.] Nepriklausomoje Lietuvoje ir jau pasenęs jos negaliu nė prisiminti“, į trečiąjį *Pilietybė*: „Nieks jau man nieko ir niekur nepila“, į septintąjį *Kuriose mokslų įstaigose ir kada dirbote*: „Jokiose nedirbau, bet jas dirbau“ (p. 138). Vien dėl šios anketos – literatūrinio perliuko – verta perskaityti šią laiškų publikaciją, todėl visos anketos čia ir necituojame, nors labai magi. Biržiška neleidžia skaitytojui snausti.

Aptariamas leidinys – mokslinis, tad rengėjos dėmesys tekstologiniam aparatui ypač didelis. Teksto publikavimo principai kruopščiai aptarti „Redakcinėse pastabose“ (p. 31–33), kiekvieno laiško pabaigoje pateikiamas jo tekstologinis aprašas, komentuojami taisymai, klaidos, jų pobūdis ir pan. Kai kurios tekstologinių komentarų formuluotės, atrodytų, yra perdėm korektiškos: aiškios korespondentų rašybos ar korektūros klaidos švelniai komentuojamos kaip „Turbūt norėta parašyti...“ Publikacijoje išlaikyta laiškų originalų eilutė, žodžio kėlimas, rašmenų forma ir kt. Tai akademinėi publikai skirtas leidinys, jame, anot Pauliaus Subačiaus, publikuojamas tekstas ir tekstologiniai priedai dialogiškai „kalbasi“¹⁷.

Laiškų teksto komentarų funkciją atlieka rodyklė. Ar pasiteisino sprendimas sujungti teksto komentarus ir rodyklę? „Rodyklėje / Komentaruose“ abėcėlės seka pateikti asmenvardžiai, vietovardžiai, leidinių pavadinimai. Ar ne patogiau būtų buvę sudaryti atskiras rodykles – anotuotą asmenvardžių ir vietovardžių, o leidinių pavadinimus ir kitas aiškintinas realijas komentuoti atskirai? Kas nulėmė kaip tik tokį pasirinkimą – leidinio apimties ribojimai, leidyklos sprendimas? Rodyklės ir teksto komentarų funkcijos skirtingos, tad sujungus neįmanoma išvengti nevienodumų. Kaip tokioje jungtinėje rodyklėje pateikti teksto realijų paaiškinimus, t. y. ne tik as-

17 „[P]ublikuojamas tekstas ir įvairiopi tekstologiniai priedai dialogiškai rikiuojami tame pačiame puslapyje, kai orientuoja-

masi į akademinę publiką, kuriai teksto variantiškumas ir filologinė technologija nekelia sunkumų“ (Subačius 2001, 412).

menvardžius, vietovardžius, leidinius? Tokių paaiškinimų, skaitant laiškus, kartais pritrūksta. Tarkim, idėmiau nesusipažinusiam su Biržiškos gyvenimo egzilyje peripetijomis nebus aišku, kodėl laiškuose Jonikui tiek daug vietos Biržiška skiria „vištologijai“ (tai vienos egzotiškiausių susirašinėjimo vietų, liudijančios gerą Biržiškos humoro jausmą) – kiaušinių rūšiavimą jis lygina su bibliografija:

O vištos, kiek mano išmuštruotos, pasirodo, yra gan inteligentiškos – kartais elgiasi ir daug padoriau už žmones. Taigi man su jomis įdomu dirbti – kiaušinių rūšiavimas primena bibliografinį darbą (p. 77).

Gal šią informaciją buvo galima įterpti „Rodyklės / Komentarų“ anotacijose apie Elena ir Mykolą Devenius, 1949–1951 metais globojusius Biržišką, pažymint, jog tik dėl moralinių paskatų, kad Biržiška nesijaustų išlaikytinis, jų Rokledžo fermoje jam buvo „rastas“ darbas – surinkti vištų kiaušinius. Arba, tarkim, faktas, minimas ke-liuose Biržiškos laiškuose, jog jis perrašinėja ir redaguoja brolio Mykolo būsimos knygos tekstus („Man šios knygos išspausdinimas rūpi daugiau, kaip visų mano knygų ir knygelių spausdinimas.“, p. 69) – kokią knygą tuo metu rengė Mykolas Biržiška? Dvitolmį *Lietuvių tautos kelias į naują gyvenimą*, išleistą Los Andžele 1952–1953 metais? Publikacijos komentarų funkcija yra sukurti kontekstą. Šiuo atveju kai kurias kontekstines realijas skaitytojui teks aiškintis pačiam. Žinoma, šiais interneto laikais tai padaryti nėra beviltiška, vis dėlto skaitytojas visada dėkingas, kai yra palepinamas patogiai pateikta pagalbine informacija.

Kokia „Rodyklės / Komentarų“ anotacijų (biogramų) turinio koncepcija? Dauge-lis anotacijų trumpos, bet informatyvios, pateikiančios esminių faktų apie asmenį ar leidinį. Kai kurie asmenvardžiai be anotacijų. Nors rengėja „Redakcinėse pastabose“ paaiškina, kokiais atvejais ir kodėl rodyklėje vienos anotacijos trumpesnės, kitos – ilgesnės („Platesnis komentaras pateikiamas tada, kai yra svarbus pagrindiniam tek-stui suprasti. Prie mažiau žinomų asmenų, daugiausia išėivijos veikėjų, pateikiama trumpa biograma, ilgesnė, jei asmuo buvo susijęs su korespondentais“, p. 33), bet neaiškumų skaitytojui lieka. Tarkim, kas yra mažiau žinomi asmenys? Juk vienam skaitytojui asmuo gali būti gerai žinomas, kitam – visiškai nežinomas. Tad rodyklė-je vieni asmenvardžiai pateikiami „nuogi“ – be gyvenimo datų ir anotacijos, tarkim, Izidorius Kisinis, Abraomas Kulvietis, Frydrichas Kuršaitis ir kt., kiti gi, regis, to paties laiko ir svarbos – su anotacija, pavyzdžiui, Steponas Jaugelis-Telega (p. 322), Jonas Jaknavičius (p. 321), Kazimieras Jaunius (p. 322) ir kt. Antai iš 1955 metų lap-kričio 10 dienos Biržiškos laiške Jonikui (p. 301) minimų Jono Basanavičiaus, Augus-tino Janulaičio, Petro Klimo, Juozo Tumo, Kazimiero Būgos rodyklėje anotuojamas tik Klimas, kiti – ne. Argi jis mažiau žinomas? Aiškinant periodinius leidinius irgi norėtųsi didesnio nuoseklumo. Daugelyje anotacijų nurodyta, kur, kada leistas lei-dinys ir kokios jis pakraipos, bet ne visur. Redaktoriaus akies nepastebėtų liko apmaud-žių riktų: Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų rankraščių sektorius (= Retų spau-dinių sektorius, p. 35); XVII (=XXVII) knygos mėgėjų metraštis (p. 338) ir kt. Paly-ginti su tuo, kaip kruopščiai yra pateiktas tekstologinis laiškų perrašas, „Rodyklės /

Komentarų“ parengimas prašyte prašosi atidesnio redagavimo, kitaip tariant, tikro leidyklos darbo. Žinoma, čia paminėti dalykai tėra smulkmenos, bet jos gadina gerą leidinio vaizdą. Šiuos dalykus turėjo pastebėti leidinio redaktorė (neaišku, ar leidinio metrikoje įvardyta redaktorė yra tik kalbos redaktorė stilistė ar mokslinė redaktorė), dėl jų atsakinga leidykla (vis dėlto ji – akademinė).

Keletas pastabų dėl leidinio materialiosios meninės pusės. Knyga išskirtinio formato, tačiau jis nėra patogus nei skaityti, nei juolab laikyti lentynoje. Tai atminimų albumus primenanti knyga-albumas. Rengėja paaiškina formato pasirinkimo motyvus: „Knygos formatą lėmė laiškų eilučių ilgumo svyravimai. [...] Siekiant trumpų eilučių laiškų tekstus pateikti viename puslapyje po dvi ar tris skiltis, pasirinktas horizontalus lapo formatas“ (p. 31), tačiau šie argumentai neįtikina. Parinkti akademinio leidinio poreikius atitinkantį formatą yra knygos dailininko priedermė ir šiuo atveju ne rengėja, o dailininkas turėjo sukti galvą, kokį knygos formatą pasiūlyti, kad jis būtų patogus ir tekstologinei publikacijai, ir skaitytojui. Esamas nėra funkcionalus ir disonuoja su laiško formatu. Knygos dailininko reikalas sužiūrėti ir visus kitus leidinio išvaizdos dalykus, kad jie negadintų akademinio leidinio (turinio puslapiai, šešėliuoti rėmeliai, antraštinio puslapio ir puslapinių antraščių šriftas).

Šios pastabos nekeičia aptariamo leidinio esmės, bet, kita vertus, signalizuoja apie šiandienos akademinės leidybos problemas. Dar dažnai leidyklos nesuvokia knygos, kaip autoriaus, dailininko ir leidėjo bendro kūrinio, svarbos. Ir nors Lietuvoje turime nemažai pripažintų, knygos meną įvaldžiusių knygos dailininkų, kasmečiuose Gražiausios metų knygos konkursuose galime pasidžiaugti jų sukurtu mokslinių, dalykinių knygų meniniu pavidalu, galime išskirti estetiškas ir funkcionalias knygas leidžiančias akademines leidyklas (Vilniaus dailės akademijos, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, neseniai įsikūrusi daug istorinės literatūros leidžianti leidykla „Aukso žuvys“ ir kt., pagyrimo nusipelno pastarųjų metų Lietuvos kultūros tyrimų instituto leidybinė produkcija), vis dėlto kai kuriose akademinėse leidyklose leidinio meniškumui, redagavimui reikiamo dėmesio neskiriama (liūdina Lietuvos istorijos instituto knygos: geri mokslininkų veikalai išleidžiami prastai). Nesinorėtų, kad Klaipėdos universiteto leidykla taikytųsi į pastarųjų grupę.

Užvertus aptariamą knygą ir mintimis vėl grįžus prie Biržiškos ir Joniko laiškų, reikia pasakyti, kad Romos Bončkutės uoliai triūsta ne veltui. Turime solidų epistolikos leidinį. Jame naujoje šviesoje išvystame Joniką, gražiname atminties skolą šiam lituanistui, o spalvingas Biržiškos asmenybės paveikslas tampa dar sodresnis. Dviejų žemaičių mokslininkų susirašinėjimas ryškina lietuvių išeivijos istorijos bruožus.

Literatūra:

- ANIČAS, JONAS (par.), 1994: „Vaclovo Biržiškos laišakai Alenai ir Mykolui Deveniams“, *Metai* 12, 101–116.
- BONČKUTĖ, ROMA, 2010: „Vaclovo Biržiškos laišakai Petru Jonikui (1948–1955) Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus fonde“, *ALt* 12, 353–380.

- BONČKUTĖ, ROMA, 2012: „Meškikė ir jos vyrai“, *Metai* 12, 90–103.
- BONČKUTĖ, ROMA, 2013: „Sofijos Pšibiliauskienės (Lazdynų Pelėdos), Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Vilhelmo Storosto (Vydūno) laišakai Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus fonde“, *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Straipsnių rinkinys, sudarė Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 425–472.
- BONČKUTĖ, ROMA; EDITA TIČKUTĖ, 2012: „Vydūno laišakai (1904–1929 m.) Jurgiui Šauliui Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus fonde“, *Į sveiką gyvenseną ir skaidrią būtį Vydūno keliu*. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija: programa ir konferencijos medžiaga, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 35–39.
- CHORAŻYCZEWSKI, WALDEMAR; AGNIESZKA ROSA, 2013: „Metodologiniai lietuviškųjų egodokumentų paieškos aspektai lenkišku požiūriu“, *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Straipsnių rinkinys, sudarė Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 43–44.
- OSTRAUSKAS, KOSTAS (par.), 1983: „Iš laiškų Vincui Krėvei 1944–1954“, *Metmenys* 45, 138–147.
- PACEVIČIUS, ARVYDAS, 2013: „Lietuvos egodokumentinio paveldo samprata ir tyrimų kryptys“, *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Straipsnių rinkinys, sudarė Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 124–126.
- PALIONIS, JONAS (par.), 2013: „Mano susirašinėjimas su Petru Joniku, Antanu Saliu ir Pranu Skardžiumi“, *ALt* 15, 379–383.
- RAGAUSKIENĖ, RAIMONDA; AIVAS RAGAUSKAS, 2001: *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems*. Studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės moterų korespondenciją, Vilnius: Vaga.
- RAGUOTIENĖ, GENOVAITĖ, 2000: *Greta įžymiojo Vaclovo Biržiškos: Juzefa Biržiškienė, Aleksandra Biržiškienė, Marijona Čilvinaitė, Elena Eimaitytė, Elžbieta Jodinskaitė, Stanislava Petraitienė, Ona Poškienė, Antanina Šalkauskaitė, Felicija Šalkauskaitė, Ona Šimaitė, Birutė Tursienė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- STEPONAVIČIŪTĖ, DANUTĖ, 2002: „Kazys Pemkus (1920–1996) – lietuvių išeivijos bibliofilas“, *Knygotyra* 38, 222–230.
- STRIOGAITĖ, DALIA (par.), 2003: „Nežinomi profesorių Mykolo ir Vaclovo Biržiškų laišakai“, *Knygotyra* 40, 331–336.
- SUBAČIUS, PAULIUS, 2001: *Tekstologija: teorijos ir praktikos gairės*, Vilnius: Aidai.
- ŽUKAS, VLADAS, 2012: *Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

ALMA BRAZIŪNIENĖ
 Knygotyros ir dokumentotyros institutas
 Vilniaus universitetas
 Universiteto g. 3
 LT-01513 Vilnius, Lietuva
 el. p.: alma.braziuniene@kf.vu.lt

Gauta 2016 m. rugpjūčio 23 d.